

Pataki Gábor

EGY ZABSZEM EMLÉKIRATAI

Ugyanis az a bizonyos zabszem ilyenkor, mikor a magyar művészettörténet ma vitathatatlanul legfontosabb, legtekintélyesebb, évtizedek óta irányadó alakját kell köszönteni, köszöntve értékelni, csak nagyon nehezen akar az ember arra illetékes testrészéből eltávozni. Pedig tudom, Ernő kifejezetten szereti a vele akár némi kis pimasz felhanggal debattórködő kollégákat, sokkal többre becsüli a gyorsan visszanyesett érveket, poénokat, mint a szavain áhítattal csüngő, egyetértést mímelő bólogatást. De erre az alkalomra valamiféle köztesebb pozíciót kéne elfoglalnunk, hiszen ráadásul a téma szabott: Ernő és az Intézet.

Elvileg rendkívül sok „műhelytitkot” kellene megosztanom erről a kapcsolatról, hiszen több évtizede dolgozunk ugyanott, Ernő 1974-től, én 1980-tól, ráadásul 1991-2000 között helyetteseként. De azért is kaparom a képernyőt a papír helyett, mert Marosi irányító, meghatározó, majd vezető és meghatározó, s később megint csak irányító és meghatározó szerepe valamiképpen magától értetődő volt számomra, (s talán a többi munkatárs számára is). A tudományos közösségnek az „adjátok meg a császárnak” szemléletével fémjelezhető, a hivatalos elvárásoknak ugyan nagyjából eleget tevő, de a kötelező ideológiai direktíváktól magát függetleníteni képes összetartása, mely az előd, a Dávid Katalin és Németh Lajos által vezetett Művészettörténeti Dokumentációs Központ óta jellemezte az intézetet, meghatározónak bizonyult. Ráadásul a 60-as évek második felétől (nem kis mértékben a 69-es budapesti CIHA-kongresszus révén) a kényszerű és hosszú autokefália után kezdett kiépülni a magyar művészettörténet nemzetközi kapcsolatrendszere, s ebben a középporral s a koraujjkorral foglalkozó kollégák voltak a legaktívabbak. Így Aradi Nóra feltehetően nem is nagyon akarta megakadályozni, hogy az akkor Művészettörténeti Kutató Csoportként működő intézet szakmai irányítását egyre inkább Marosi Ernő határozza meg. Annál is inkább, mivel alapvetően mindketten egyetértettek abban, hogy a korszak optimista társadalomtudományi és kultúrpolitikai trendjeinek megfelelően eljött az ideje a nagy szakmai szintézisek, kézikönyvek elkészítésének.

Az Ernő által szerkesztett gótika-kötet máig megkerülhetetlen, (sőt az ott felbukkant módszertani kérdések inspirálták a *Kép és hasonmás* megírására).¹ Más kérdés, hogy a humántudományokra fordított össztársadalmi figyelem, az anyagi és erkölcsi megbecsülés apadásával, az erre irányuló szakmai ambíciók lanyhulásával a 80-as évekre megkérdőjeleződött az ilyen típusú vállalkozások aktualitása. Ernő ugyan továbbra is úgy véli, egy adott diszciplínának igenis szüksége van arra, hogy

¹ *Magyarországi művészet 1300-1470 körül*. Szerk. Marosi Ernő. Budapest, 1987.; Marosi Ernő: *Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14-15. századi Magyarországon*. Budapest, 1995. (Művészettörténeti füzetek, 23.)

Marosi Ernő 1978-ban © MÉM MDK, Tudományos Irrattár

időről-időre, akár ebben a formában is, de felmérje helyzetét, eredményeit és feladatait, de tudomásul tudta venni a megváltozott körülményeket. (Más kérdés, hogy az elmaradt kollektív romanika-kötet helyett megírta a saját összefoglalását több alkalommal is, 1997-ben Wehli Tündével).²

Amúgy rugalmasságára jellemző, hogy míg meglehetősen szkeptikusan fogadta a 80-as évek végén az intézetbe érkezett első Commodore-t, s utána sem volt boldog a hajlékony nagylemezeken leadandó jelentésektől, a számítógép előnyeit megtapasztalva ő volt az első, aki otthon az akkor még ritkaságszámba menő laptopon dolgozott.

A fent jelzett, javarészt a kézikönyv-programra alapozott stratégia öregedését, s vele párhuzamosan az intézet addigi, kiváltságosnak tartott szerepe erodálását látva fogalmazott meg és készített elő új feladatokat. Az egyik legfontosabb közülük a Magyarországon addig jószerivel ismeretlen, egy-egy rövidebb korszakot művészettörténeti és kultúrtörténeti szempontból feldolgozó tudományos kiállítások szervezése volt. E programok iniciátora - kihasználva a rendelkezésre álló szakmai

² Marosi Ernő - Wehli Tünde: *Az Árpád-kor művészeti emlékei. Képes atlasz.* Budapest, 1997.; Marosi Ernő: *A romanika Magyarországon.* Budapest, 2013. (Stílusok - korszakok)

kapacitást és koordinációs lehetőségeket, az Intézet, s legalábbis a kezdetben, Ernő volt, aki a fő hangsúlyt (a szakszerűen rendezett kiállításon túl) a „scripta manent” gondolatával összhangban, az akkortájt szokatlanul vastagnak számító, tanulmányokkal és részletesen feldolgozott katalógus-tételekkel ellátott kiadványokra helyezte. A sorozat az 1978-as *Árpád-kori kőfaragványokkal* (Székesfehérvár, Csók István Képtár) kezdődött, majd az ugyanott 1982-ben megrendezett *Művészet I. Lajos korában*-nal, majd a BTM-mel közösen a Zsigmond uralkodását felölelő évtizedek művészetét feldolgozóval (1987) folytatódott. Megjegyzendő, hogy ezek a szerény kiállítású katalógusok³ csak néhány év késéssel követték a hasonló felépítésű, de természetesen pompásan kivitelezett nyugat-európai felmenőiket, mint például az egyetemi szigorlathoz ronggyá jegyzetelt *Rhein und Maas*-t (1972). Az ezekben s az őket követő, az intézet által kezdeményezett tudományos kiállításokban részt vevők aligha sejtették ekkor, hogy egy manapság egyre többre értékelt szakmai tevékenység és publikációs típus szegletkövei lesznek.

Magam sem voltam ez alól kivétel, annál is inkább, mivel tevőlegesen nem vettem részt előkészítésükben. Ezért is lepődtem meg 1991 tavaszán, amikor Ernő friss igazgatóként felkért helyettesének, valószínűleg a „modernesek” képviseletében. Nem lévén Vele szakmailag egy súlycsoportban, inkább afféle famulusként működtem e szerepkörben, elsősorban a jelentések, iratok előkészítése, a gyakori akadémiai vezetői értekezleteken való alkalmi helyettesítése volt a feladatomban. Illetve pontosan a közepébe csöppentünk az intézet első költözésének: a pápalátogatás alkalmából el kellett hagynunk az esztergomi érsekséggel közös társbérletet, hogy az Úri utca túloldalán a SZTAKI egykori helyét foglaljuk el. Ekképp nem csekély logisztikai tapasztalatot volt alkalmunk szerezni az emeletre kerülő Lexikongyűjtemény Dávid Feri tervezte statikai megerősítésétől a könyvtárnak kiszemelt, egykor Magyarország első, Ural 2-es lyukkártyás számítógép-monstruma többlakásnyi ipari műemlékének kényyszerű átalakításáig. Nem állom meg, hogy ne idézzem ezzel kapcsolatban a költözés talán legszürreálisabb epizódját, egy pénteki késő délutánt, amikor már csak felejtethetlen titkárnónkkal, Tóth Györgyné Livuskával hármásban voltunk a régi épület igazgatói szobájában, s becsoszogott egy reszketeg öregúr azzal, hogy ő lenne „kis Balázs” József Attila Altatójából...

Marosi Ernő portréja, 70-es évek
© MÉM MDK, Tudományos Irrattár

³ Amúgy sosem volt barátja a külső megjelenéssel kapcsolatos reprezentálásnak. Szakpublikációiban máig híve a fekete-fehér fotóknak, s sokáig sikeresen opponálta az őt - és viszont - több mint fél évszázada szeretettel froclizó munkatársa, Galavics Géza azon törekvését, hogy az intézeti folyóirata, az *Ars Hungarica* tetszetősebb borítót kapjon.

Tanszéki kirándulás, 1980-81 körül. Balról jobbra: Bribilla Ottilia, Marosi Ernő, Takács Imre, Tóth Sándor, Bor Ferenc, Németh Lajos

© Fotó: Ágoston Julianna

Az intézet érdemi irányítása tehát egyértelműen Ernő feladata volt, ettől kezdve legfeljebb nagyobb rálátásom volt a hosszútávú stratégiai tervek dolgos minden napjaira, taktikai lépéseire. Így arra, hogy Marosi Ernő mennyire tudatosan törekedett arra, hogy amúgy természetzerűleg adott „nemzeti tudományunkat”, s az intézetben folyó kutatásokat egyetemes, ezen belül persze közép-európai

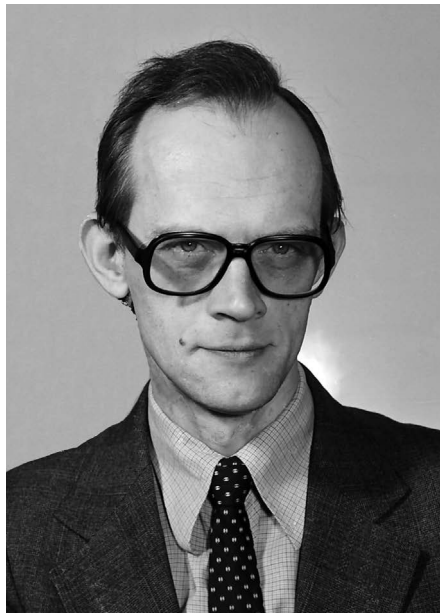
kontextusba helyezze. E kapcsolatrendszer fontosságát, működésének sajátosságait maga az ünnepelemezte az *Ars Hungarica* 2011/1. számában.⁴ Mindenestre ezt az időszakot tekinthetjük a közép-európai diszciplináris együttműködés első, s többé-kevésbé működőképesnek is bizonyuló fénykorának, olyan árnyalatokkal, mint az 1968 után hidegre tett cseh kollégák és másként gondolkodó NDK-ás művészettörténészek támogatása, a velük való szolidaritás, a heroikus kísérletek az erre fogékony román szakemberekkel (pl. Adrian Rusu) való együttműködésre, vagy a finom distinkciók érzékeltetése a már ekkor is a nagyszerb nacionalizmussal kacérokodó partnerekkel (pl. Dinko Davidov). S ha a kölcsönös gyanakvást, a vélt felsőbbrendűségen alapuló attitűdöt nem is sikerült teljes mértékben eliminálni, az, hogy ma létezik egy jobb híján „visegrádi művészettörténetnek” nevezhető szakmai pozíció, az többek között Marosi Ernő konzekvensen integratív működésének köszönhető.

⁴ Marosi Ernő: Megjegyzések az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet nemzetközi helyéről. *Ars Hungarica*, 37. 2011. 16-30.

Van abban valami szimbolikus, hogy szinte egész pályafutását végigkísérő szakdolgozati témája, a kassai Szent Erzsébet-templom kapcsán rögtön a magyar művészettörténet-írás kezdeteinek fő művével, Henszlmann monográfiájával szembesült. Ettől kezdve érdeklődése szűkebb szakterülete mellett a diszciplína alapvető elméleti problémáira, feladatára, önmeghatározási kísérleteire, s egyúttal tudománytörténetére irányultak. Az ezekkel a kérdésekkel foglalkozó könyvei, szöveggyűjteményei, tanulmányai közé kívánczik az intézet első kollektív külföldi bemutatkozása, az 1983-ban a bécsi Collegium Hungaricumban megrendezett, általa koncipiált, a magyar művészettörténet és a bécsi iskola kapcsolatát bemutató kiállítás.⁵ S aligha lehet véletlen, hogy körülötte, az intézetben szerveződött meg a tudománytörténet egyre fontosabbá váló műhelye is.

Más próbálkozásai is voltak az intézeti profil bővítésére. Az Országos Műemléki Felügyelőségen abbamaradt megyei műemléki nagytopográfiai kiváltására egy könnyebben kezelhető, elvileg gyorsabban elkészülő sorozatot, az osztrák minta nyomán amolyan „magyar Dehio” szeretett volna létrehozni Dávid Feri irányításával. Ennek érdekében az intézet addigi struktúráját is átalakította, a „rég” és az „új” művészettel foglalkozók mellé egy topográfiai osztályt is szervezett. Sajnos ezt a vállalkozást is utolérte a sokszereplős magyar művészettörténeti projektek egyik (gyermek?)betegsége: a stabil, rendezett anyagiak híján, és az állandóan változó, a 60-as, 70-es évek boomja után egyre restriktívebb tudományos irányítás vargabetűi mentén egyre nehezebb volt az eredetileg lelkes, majd mindinkább kedvüket vesztő munkatársak összefogása. Így csupán a mintának szánt Fejér megyei kötet készült el (1998), a megyeszékhely műemlékeit és urbanisztikai változásait amúgy példamutató módon feldolgozó, addig fiókban heverő kéziratát csak jóval később, 2009-ben sikerült megjelentetni.⁶

S lehetne folytatni a sort, hogy miként s milyen procedúrák során szervezte meg (Szabó Júlia fáradhatatlan munkájával) az MTA Művészeti Gyűjteményét, már

Marosi Ernő 1980-as évek

© MÉM MDK, Tudományos Irratár

⁵ *Die ungarische Kunstgeschichte und die Wiener Schule 1846–1930*. Ausstellungskatalog. Red. Ernő Marosi. Budapest, 1983.

⁶ *Fejér megye művészeti emlékei*. Szerk. Entz Géza Antal, Sisa József. Budapest – Székesfehérvár, 1998.; *Székesfehérvár*. Szerk. Entz Géza Antal. Budapest, 2009. (Magyarország műemlékei).

főtitkárhelyettesként miként lobbizott a Lipót (Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet) kiürítése nyomán gazdátlanra vált pszichiátriai művészeti gyűjtemény megszerzéséért, de a tiszteletteljes laudálás amúgy sem lehetne teljes, (s feltehetően az ünnepelt is unja már).

Helyette inkább pár szó „személyzeti politikájáról”. Az talán természetes, hogy amíg lehetett, s fedezet is volt rá, igyekezett a különböző szakterületek legjobbjait, fiatal tehetségeit bevonni az intézet munkájába. Kutatóprofesszorrá való kinevezése (2000) után gondosan előkészítette igazgatói utódlását, átadva a vezetés trükkjeit Beke Lászlónak. Az már talán kevésbé természetes, hogy milyen empatikus képességekkel próbált segíteni minden nehéz helyzetbe került kollégának.⁷ Az pedig mégannyira sem mindennapos, hogy bár neki is voltak rokon, és ellenszenvei, kaján nyelvétől, gonoszkodó megjegyzéseitől senki sem menekült meg (néhány ezt félreértelmező kolléga ezért gondolhatta, hogy „pikkel rá”), szakmai szempontból soha senkivel sem kivételezett.

Post scriptum: a zabszem ugyan még a helyén van, de talán a sorsát illetően bízhatom Ernő szarkasztikus jóindulatában.

⁷ Köztük nem az intézetben dolgozóknak is. Például a Múcsarnok éléről csúnyán eltávolított Keserü Katalinnak rögtön munkaszerződést ajánlott az Intézetben, s az Iparművészeti Múzeumban meghurcolt Takács Imre sem véletlenül lett 2010-2011 között az intézet másodállású munkatársa.